

øve indflydelse ad erhvervspolitisk vej gennem Landbrugsraadet eller ved at gå til de politiske partier, som antages at ville støtte dets krav.

En kort anmeldelse som denne kan på ingen måde yde den overvældende stofmængde – og de enkelte forfattere – fuld retfærdighed. Ikke ganske uventet kan man dog konstatere, at Claus Bjørns bidrag er det mest givende. Han har den fordel, at han kan bygge på tidligere studier over andelsmejeribevægelsens opståen og udvikling, og må i hele taget stå som vor største kender af andelsgennembruddet i slutningen af forrige århundrede. Grundigt og redeligt informerer han sine læsere om så at sige alle problemer omkring de første mejeriers grundlæggelse og videre virksomhed. Hans indgående kendskab til emnet og til den lokalhistoriske udvikling landet over gør, at han frit kan bevæge sig på alle niveauer i produktions- og organisationsprocessen uden at der sker brud på fremstillingen. Nu mangler vi blot mikroanalyser af samspillet mellem mælkeproducenter og mejerier og mellem mejerier og deres aftagere. Endvidere ville det afhjælpe et stort savn, om nogen tog sig på at skildre mejeriproduktionens kommercielt-historiske udvikling. Privatmejerierne synes også at være et spændende forskningsfelt.

Jørgen D. Rasmussens og Jacob A. Bukstis respektive afsnit har ikke samme sluttede og selvfølgelige præg over sig. Det kan være svært at fastholde overblikket over mejeribrugets udvikling 1914-55, men til gengæld må det siges, at vi får en række gode skildringer af dagligdagen på sognemejeriet. Buksti har som politolog gode forudsætninger for at skildre organisationsproblematikken, hvori- mod mejerihverdagen på de computerstyrede mælkefabrikker ikke rigtig er hans sag. Hvem styrer egentlig disse gigantmejerier: EF, direktørerne, bankerne eller landmændene? Og hvor kommer forbrugerne med deres behov for nærende og sundhedsgaranterede produkter ind i billedet? Fremtidsvisionen omkring år 2000 ved Erik Juul Jørgensen og Jesper Strandskov er anmelderen ikke kompetent til at bedømme, men der skal ikke megen fantasi til at forestille sig, at koncentrationen ubønhørligt vil gå videre mod mejeriet Danmark.

Dansk mejeribrug har gjort den interesserede offentlighed en overordentlig stor tjeneste ved at publicere et læst og oplysende værk som dette, ovenikøbet rigt illustreret med gode fotos og billedmateriale i det hele taget. Forfatterbestilt jubilæumsglæde har her måttet vige pladsen for historisk saglighed. Det burde kunne tjene som forbillede for andre virksomheder og brancher, ikke mindst inden for landbrugssektoren, når de står foran et markant jubilæum.

Erik Helmer Pedersen

G. JAPSEN: Den fejlslagne germanisering. Den tyske Forening for det nordlige Slesvig – Bidrag til det tyske mindretals historie efter 1864. Skrifter udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 57. Åbenrå 1983.

Denne Gottlieb Japsens sidste bog forelå iflg. forordet som et praktisk talt afsluttet manuskript ved forfatterens død i 1981. Japsen har gennem årene indsamlet et stort materiale om den nationale kamp i Sønderjylland fra 1864 frem til første verdenskrig. Efter bogen om »Pastor Jacobsen fra Skærbæk og hans foretagender« med undertitlen »Bidrag til det tyske mindretals historie efter 1864« følger nu – med samme undertitel – Japsens undersøgelse af den tyske Forening og dens rolle i tysk Nordslesvig-politik.

En introduktion – som udgør første del af Japsens afskedsforelæsning ved Århus Universitet – redegør oversigtsmæssigt for udviklingen fra 1864 til 1890, da Den tyske Forening blev oprettet. Japsen tilslutter sig den tyske historiker Oswald Hausers tese, at Preussen oprindeligt ikke førte en nationalistisk Nordslesvig-politik; i Bismarck-perioden dominerede de preussiske statsinteresser. Statsræsonen afløstes imidlertid gradvis af en mere emotionelt præget politisk approach. Det er klart, at en germanisering af de ikke-tyske befolkningsdele i Riget hele tiden var hensigten, men de midler, der anvendtes til at nå dette mål, skiftede efterhånden karakter – uden at man i øvrigt kom målet nærmere, snarere tværtom. Den skærpede tyske politik efter 1890 og dermed også den tyske Forenings oprettelse var udtryk for, at en ny imperialistisk og nationalistisk ånd herefter var fremherskende i Tyskland.

Den tyske Forenings politiske kurs tegnedes først og fremmest af embedsmænd. De skiftende formænd og fremfor alt foreningens dominerende skikkelse og formand efter 1902 – landsdommer Hahn – var alle embedsmænd, og selv om der efterhånden kom flere og flere hjemmetyskere ind i forretningsudvalget, rokkede det ikke ved Hahns altbestemmende rolle. Japsen giver udtryk for en vis undren over det hjemmetyske elements opslutning omkring den tyske Forenings stærkt nationalistiske kurs – Den såkaldte Fredsforening nåede aldrig op over 400 medlemmer, mens Den tyske Forening i 1914 havde 7363 medlemmer alene i Nordslesvig. Årsagen hertil må vel netop søges i det tyske elements svage stilling i det meste af Nordslesvig. Der, hvor tyskheden stod svagest, følte behovet for at støtte sig til statsmagten og en stærk organisation med en klar og aggressiv linie kraftigst. Japsen fastslår, at Den tyske Forenings enebestemmende rolle i det tyske politiske liv i Nordslesvig ikke blot førte til, at den tysksindede befolkningsdel prægedes af chauvinisme og militarisme, men også at de tyske højrepartiers indenrigspolitik accepteredes som udtryk for tysk politik slet og ret.

De hjemmetyskere, der var blevet disciplineret i denne autoritære ånd, blev »myndighedernes lydige følgesvende«, men havde samtidig mistet evnen til at vinde de dansksindede, og udgjorde således i virkeligheden en hindring for tyskhedens sejr. Pastor Schmidts og andres forsøg på at vinde hjemmetyskerne for en mere moderat politik faldt til jorden. Enten blev man ved Den tyske Forening, eller man nærmede sig det danske parti. Konsekvensen blev, at de hjemmetyskere, hvis tysk-nationale indstilling var blevet formet af den autoritære ånd i årene før og under verdenskrigen til mange danskeres overraskelse udviste en forbausende modstandskraft over for nationale omvendelsesforsøg, men til gengæld ikke over for nazismen.

Carsten Mogensen

HANS PRIEMÉ: *En europæisk tragedie*. København, Gyldendal, 1982. 201 s. Ill.

Med *En europæisk tragedie* foreligger der nu for første gang fra dansk side en kompetent oversigt over Nazistatens udryddelse af de europæiske jøder, den såkaldte *Endlösung*. Fremstillingen begrænser sig til forholdene i Tyskland, Polen, Frankrig og Danmark – et valg der naturligvis altid kan diskuteres. Men i hvert fald er det en stor gevinst at et dansk publikum her for første gang får de danske jøders skæbne integreret i den europæiske baggrund. Fokuseringen på Frankrig kan forekomme lidt tilfældigt – hvorfor ikke Holland, Italien eller Ungarn? Men